

ОСОБЛИВОСТІ ТА СПЕЦИФІКА РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ

FEATURES AND SPECIFICS OF REGULATION OF INHERITANCE RELATIONS OF INTERNATIONAL CHARACTER

Логойко О.О., студентка IV курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Кунішнікова О.О., студентка III курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті розглянуто інститут спадкування, що є одним із найскладніших в аспекті регулювання у сучасному законодавстві. До того ж нині виникають колізійні питання у процесі правозастосування щодо спадкування майна. У рамках дослідження був проведений аналіз основних проблемних питань, пов'язаних із сучасним правовим регулюванням спадкових правовідносин у зарубіжних країнах.

Виділено основні аспекти правового регулювання міжнародних спадкових відносин, зумовлених наявністю у них іноземного елемента. У роботі визначено відмінності матеріально-правового та колізійно-правового регулювання питань спадкування у державах, що криються у національно-історичних, культурних, релігійних та інших відмінностях між державами. Проаналізовано матеріальні та колізійні норми права, що регулюють спадкові відносини за участю іноземного елемента. Виявлено, що відмінності виникають щодо неврахування державами міжнародної уніфікації як матеріальних, так і колізійних норм, які регулюють міжнародні спадкові відносини. Розглянуто спадкування за законом і за заповітом в Україні, Франції, Швейцарії та інших країнах. Виділено, що основним методом міжнародного приватного права, який дозволяє врегулювати міжнародні спадкові відносини, є колізійно-правовий метод, що діє на основі національних колізійних норм держав.

Зроблено порівняльний аналіз універсальної та роздільної систем спадкування з урахуванням позиції міжнародного приватного права, що передбачає підпорядкування міжнародного спадкування одній з двох систем колізійного правового регулювання. Відповідно до універсальної системи вся сукупність майна, що включається у спадкову масу, підпорядковується єдиному закону незалежно від того, де таке майно знаходиться. Роздільна система міжнародного спадкування передбачає поділ спадкового майна та застосовуваного права залежно від поділу майна на рухоме та нерухоме.

Ключові слова: спадкування, спадкоємець, спадкодавець, іноземний елемент, міжнародне приватне право, колізійні норми, спадкові відносини, спадкування за законом, спадкування за заповітом.

The article considers the institution of inheritance is one of the most difficult in terms of regulation in modern law, in addition to the realities of society. Societies raise questions in the law enforcement process, in particular regarding the inheritance of property. The article analyzes the main problematic issues related to the modern legal regulation of inheritance in foreign countries.

The main aspects of legal regulation of international inheritance relations due to the presence of a foreign element in them are highlighted. The paper notes that the reasons for differences in substantive and conflict-of-law regulation of inheritance in states, which initially lies in national historical, cultural, religious and other, are found in differences between states and, consequently, substantive and conflict of laws governing hereditary relations with a foreign element. Differences range from the reluctance of the state to the international unification of material and conflict rules governing international inheritance relations. Inheritance in private international law is considered both by law and by will, in particular in Ukraine, France, Switzerland and other countries. It is highlighted that the main method of private international law that allows to regulate international inheritance relations is the conflict of law method, which operates with the help of national conflict rules of states.

A comparative analysis of universal and separate systems of inheritance is made, based on the fact that the position of private international law, international inheritance is subject to one of two systems of conflict of laws. According to the universal system, the whole set of property included in the hereditary estate is subject to a single law, regardless of where such property is located. The separate system of international inheritance provides for the division of inherited property and applicable law depending on the division of property into movable and immovable.

Key words: inheritance, heir, testator, foreign element, private international law, conflict of laws, inheritance relations, inheritance by law, inheritance by will.

Сьогодні питання спадкування є одним з найбільш актуальних та значущих для суспільства, оскільки протягом останніх років суттєво був збільшений перелік об'єктів, які можуть переходити у порядку спадкового правонаступництва. Отже, норми права, що регламентують спадкування, набувають особливої важливості, а спадкування стає найважливішим інститутом приватного права, оскільки хоча б один раз в житті людина стикається зі спадковими відносинами.

Загалом питання спадкових правовідносин є особливою частиною міжнародного приватного права. Ця частина заснована на традиціях та культурі, що характерні для правової системи будь-якої держави. Вона сприяє встановленню зв'язку між поколіннями за допомогою реалізації однієї з потреб людини – передачі майна та майнових прав своїм нащадкам.

Необхідно наголосити, що у міжнародному приватному праві питання спадкування ускладнені іноземним елементом. Наявність іноземного елемента для такого виду правовідносин, як спадкування, породжує низку складних

ситуацій, оскільки регулювання подібних питань у кожній державі має індивідуальний характер.

Незважаючи на тотожність питань у сфері спадкування у різних правових системах, слід зазначити, що вони значно відрізняються за змістом, що спричинено національними особливостями різних держав.

Наукові дослідження питань міжнародного спадкового права проводилися такими вченими, як О.В. Альошина, М.О. Богуславський, В.Г. Буткевич, А.В. Гончарова, Г.К. Дмитрієва, Е.Г. Ейдінова, О.О. Кармаза, І.І. Лукашук, Л.А. Лунц, Р.А. Мюллерсон, О.В. Ракул, Н.О. Рамозанова, А.А. Рубанов, О.В. Скрипник, Г.С. Фединак, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса, І.О. Чернігов.

Розглядаючи національне законодавство щодо спадкування, необхідно звернутися до Цивільного кодексу України, який у ст. 1216 визначає спадкування як перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Сукупність правових норм, які регулюють умови і порядок спадкування, становить підгалузку цивільного зако-

нодавства, яка іменується «спадкове право», або «право спадкування» [1].

Необхідно визначити поняття «міжнародне спадкування», що являє собою спадкові відносини за участю іноземного елемента з переходом прав та обов'язків від фізичної особи, яка померла, до інших осіб. При цьому в Україні передбачене засвідчення таких відносин компетентним нотаріусом. У зазначених відносинах іноземний елемент може виявлятися у різних формах. Зокрема, спадкодавець та спадкоємці можуть бути громадянами різних держав або мати місце проживання у різних державах, спадкове майно може знаходитися в іноземній державі, заповіт може бути складений в іноземній стосовно спадкодавця державі.

Міжнародні спадкові відносини є одними з найскладніших в аспекті їх правового регулювання за допомогою норм міжнародного права. При цьому, як зазначають фахівці, міжнародні спадкові справи становлять майже половину усієї сукупності справ, які наявні у нотаріальній практиці.

Важливо відзначити, що практично у всіх країнах іноземці користуються національним режимом у сфері спадкування, хоча у деяких випадках та деяких країнах не виключається застосування принципу взаємності (наприклад, у Каліфорнії (США)).

Основні проблемні питання правового регулювання міжнародних спадкових відносин можуть бути поділені на дві групи.

Першу групу становлять проблемні питання спадкових відносин, які мають різне матеріально-правове регулювання, зумовлене національно-історичними, культурними, релігійними та іншими традиціями і звичаями у державах.

Міжнародні спадкові відносини виникають у зв'язку з відкриттям спадщини, підставою якого є смерть спадкодавця або оголошення його померлим. Міжнародне спадкування правовідносин за участю іноземного елемента, як і внутрішнє, є нормативно передбаченим за законом чи за заповітом. Як зазначається в доктрині, спадкування за заповітом у континентальному праві та у загальному праві ґрунтується на поєднанні принципів свободи заповіту та охорони інтересів сім'ї. При цьому в низці країн з континентальною системою права є поняття обов'язкової частки, що обмежує свободу заповідача на користь членів сім'ї спадкодавця, тоді як у загальному праві у зарубіжних країнах таке поняття відсутнє.

Розглядаючи форми заповіту зарубіжних країн, треба наголосити на їхній різноманітності. Традиційною формою заповіту є укладення його у письмовій формі, проте існують й інші види – таємні, спільні заповіти, а також нотаріальні договори, заповіти в електронному вигляді тощо.

Правове регулювання спадкування за законом у різних країнах також відрізняється. Саме тому проблеми спадкування за законом є складнішими та багатограннішими. У такому контексті можна побачити колізійні прогалини, які найчастіше криються в різних інтерпретаціях первинних понять, таких як нерухомість, власність, черговість спадкоємців тощо [3, с. 59–65]. Наприклад, у ФРН та Швейцарії законодавством передбачений порядок визнання родичів щодо спадкування відповідно до системи «парантел».

В інших країнах також існує черга спадкоємців. Зокрема, у Франції всі спадкоємці поділяються на розряди. У Франції право спадкування першого розряду мають діти, онуки, позашлюбні діти спадкодавця тощо. Другий розряд становлять батьки спадкодавця, його брати та сестри, а також їхні інші родичі. Третій розряд – всі інші, крім батьків. Законодавство називає цих людей (зокрема, дідів, прадідів) висхідними родичами. Наявність такої спорідненості є підставою для приєднання до спадщини прийомних дітей. Останній розряд утворюють родичі шостого ступеня спорідненості, тобто двоюрідні брати, сестри [4].

У державах по-різному визначаються спадкові права. Наприклад, у Бельгії та Німеччині, коли один із подружжя набуває статусу спадкоємця, то інший має обов'язкову частку. У Швейцарії така особа має право на половину спільного майна.

Друга група проблемних питань правового регулювання міжнародних спадкових відносин – це проблемні питання, що виникають у сфері міжнародного спадкового права. Такі питання викликаються національними, історичними, культурними, релігійними та іншими відмінностями, які передбачають також відмінності у національному колізійно-правовому регулюванні міжнародних спадкових відносин. Неоднаковий підхід держави до змісту колізійних норм під час вирішення питань, пов'язаних з міжнародним спадкуванням, може призводити до різних матеріально-правових результатів при розгляді міжнародного спадкового спору тими чи іншими державними органами.

У праві України для врегулювання спадкових відносин з іноземним елементом перевага надається колізійному методу [5, с. 4], який є методом непрямого регулювання зазначених відносин, що полягає у виборі правопорядку, якщо врегулювати ці відносин прагнуть учасники за законами двох або більше держав [6, с. 20].

Так, в Україні діє окремих Закон «Про міжнародне приватне право» [2], який встановлює порядок урегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані правопорядком іншим, ніж український. Зазначений Закон містить розділ, присвячений колізійним нормам в сфері спадкування. Однак він не може врегулювати ту кількість правових проблемних питань, що виникають у сфері міжнародного спадкування [7, с. 104].

Необхідно зазначити, що норми міжнародного приватного права, які регулюють міжнародні спадкові відносини, можуть закріплюватися спадковим статутом. У законодавчих актах держав та міжнародних конвенціях зазвичай відсутній перелік питань, які регулюються спадковим статутом. Винятком є Закон Швейцарії «Про Міжнародне приватне право» 1987 р. [8], згідно з яким права, що приймаються до наслідування, визначають те, з якого майна складається спадщина, як і в якій черзі особи реалізують своє право спадкування, хто і в якій частині відповідає за борги, що походять зі спадщини.

З позиції міжнародного приватного права міжнародне спадкування підпорядковується одній з двох систем колізійного правового регулювання [9, с. 158–162]. Охарактеризуємо ці системи.

1. Універсальна система міжнародного спадкування передбачає єдність спадкового статуту та застосовуваного права. Відповідно до цієї системи вся сукупність майна, що включається у спадкову масу, підпорядковується єдиному закону незалежно від того, де таке майно знаходиться. Наприклад, відповідно до ст. 78.1 Кодексу Міжнародного приватного права Бельгії [10] спадкування регулюється правом країни, на території якої померлий мав постійне місце проживання. У Німеччині спадкові відносини підпорядковані законам громадянства спадкодавця, але якщо нерухомість знаходиться у Німеччині, то спадкодавець, приналежний до іншої держави, може обрати німецьке право [11, с. 281].

Важливо також зазначити, що в ЄС єдиний спадковий статут може бути обраний спадкодавцем із запропонованих законодавцем колізійних прив'язок, зазначених у пункті 1 статті 22 Регламенту ЄС № 650/2012 [12, с. 36]. Згідно з зазначеним Регламентом особа (спадкодавець) може обрати як право, що регулює питання спадкування в цілому, так і право тієї держави, громадянство якої вона має під час здійснення вибору або матиме на момент смерті. Якщо особа має більше одного громадянства, то вона може обрати право будь-якої з держав, до яких вона є приналежною на момент здійснення вибору або на момент смерті.

2. Роздільна система міжнародного спадкування передбачає поділ спадкового майна залежно від поділу такого майна на рухоме та нерухоме. Цієї системи дотримуються такі держави, як Англія, США, Франція, де спадкування рухомого майна регулюється особистим законом спадкодавця, законом місця його проживання або громадянства, а спадкування нерухомого майна – законом його місця знаходження [13].

Важливим при регулюванні міжнародних спадкових відносин є питання про форму заповіту. Ідея появи міжнародного заповіту була підтримана у Європейському Союзі при створенні Регламенту № 650/2012, який передбачає європейське свідоцтво про спадщину, згідно зі статтею 62 Регламенту [12, с. 36].

Так як спадкове право України визнає спадкування за законом і за заповітом, то цивільний кодекс запроваджує такі інститути спадкового права як заповіт подружжя, шість черг спадкоємців, спадковий договір, секретний заповіт тощо.

Отже, можна зробити висновок, що спадкові правовідносини у міжнародному приватному праві є складною системою взаємодії різних інститутів. Індивідуальною характеристикою міжнародного спадкового права є існування іноземного елемента у спадкових відносинах. Зазначена ознака виявляється у тому, що спадкодавець і всі спадкоємці мають можливість мати громадянство, місце проживання і спадкове майно у різних країнах.

З огляду на проведений аналіз спадкування у міжнародному приватному праві слід виділити спадкування за законом та за заповітом. Безперечно, більшість держав

частіше застосовує спадкування за заповітом, виходячи з того, що в ньому більш повно розкрито бажання суб'єкта надати те чи інше майно іншим особам. Згідно з таким типом спадкування існує менша кількість перешкод, які зачіпають спадковий аспект та коло спадкоємців. При цьому слід наголосити, що для реалізації заповіту необхідне дотримання вимог, зазначених у законі.

Ми дійшли висновку, що інститут спадкування вирішує такі найважливіші завдання: стимулювання розвитку приватної власності, сприяння переходу права власності на спадкове майно до близьких осіб спадкодавця, гарантування права непрацевдатних осіб та утриманців на забезпечення матеріальної допомоги спадкодавцем. Тобто аналіз завдань та проблемних питань у сфері колізійного регулювання спадкових відносин та інтенсивне вдосконалення міжнародного та законодавства ЄС вказує на потребу змін та модернізації законодавства України у сфері колізійного регулювання питань спадкування та гармонізації законодавства України із нормами міжнародних законів та договорів ЄС. В умовах євроінтеграції доцільно застосовувати практику ЄС щодо універсальної системи спадкування. Варто вказати належну правову визначеність щодо питань реалізації громадянами України на території іноземних держав спадкових прав. Засобом для цього може бути підписання угод з питань успадкування між країнами. Зазначені питання є невід'ємною частиною життя багатьох людей, тому Україна як захисник майнових прав та інтересів своїх громадян повинна сприяти вирішенню колізійних питань спадкового права і прагнути до однозначності їх тлумачення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 19.10.2021).
2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 21.10.2021).
3. Міжнародне приватне право : підручник / за ред. А.С. Довгерта і В.І. Кисіля. 2-ге видання. Київ, 2014. 656 с.
4. Цивільний кодекс Наполеона (Кодекс Наполеона) / пер. с франц. В. Захватаєв / Додатки 1–4. Київ : Істина, 2006. 1008 с.
5. Кармаза О.О. Спадкування у сучасному міжнародному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2006. 18 с.
6. Международное частное право : учебник / ред. Г.К. Дмитриевой. ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2001. 656 с.
7. Церковна О.В. Особливості регулювання спадкових відносин в міжнародному праві. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 22. С. 103–106;
8. Про міжнародне приватне право 1987 року : Федеральний закон Швейцарії URL: http://www.andreasbucher-law.ch/images/stories/pil_act_1987_as_amended_until_1_7_2014.pdf (дата звернення: 23.10.2021).
9. Павлова І.У. Міжнародне приватне право : підручник. М. : ЕКСМО, 2005. 752 с.
10. Про міжнародне приватне право 2004 року : Закон Бельгії. URL: <http://www.ipr.be/data/B.WbIPR%5BEN%5D.pdf> (дата звернення: 24.10.2021).
11. Кухарев О.Є. Спадове право : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2013. 307 с.
12. Реферативний огляд європейського права / за ред. В.О. Зайчука. Вип. 27–28. Київ, 2013. 101 с.
13. Закон зарубіжної країни в області МПрП. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/MPP/22.htm> (дата звернення: 24.10.2021).